

Доц. др Илија Кајтез

У најранијим цивилизацијама могу се наћи вредне поуке о развоју и контроверзама војне професије и односима рата, војске, политике, дипломатије, економије и државе. У цивилизацијама Сумера, Месопотамије, Асираца, Персијског царства, древног Египта, Атине и Спарте, као и у ратним походима великог стратега и војног генија Александра Македонског, постоји нешто што је трајно, универзално и непромењиво у војном позиву. Та нераскидива нит повезује старе војске, најраније ратове и савремене оружане сукобе, трага за значајем односа војске и државе, законитостима промена у тактици, стратегији и наоружању неке војске. У зависности од економског раста државе и снаге противника, обичаја на којима почивају односи непријатељских страна, изучава се и поступање победника према пораженом непријатељу, а открива и сам почетак неких видова и родова савремене војске. Показује се да се и у најранијим ратним сукобима може пронаћи, иако су највреднији материјални докази нестали под налетом окрутних освајача, много вредног и драгоценог за разумевање савремених ратних изазова и дилема, недоумица и тајни војног позива, који је један од настаријих занимања човека. Зато је потребно, проучавајући рат и друге друштвене феномене, вратити се у зору наше цивилизације. Јер, како каже Берtrand Расел: „...Ако у историјском току постоји какво такво јединство, ако постоји било каква блиска повезаност између оног што се раније догађало и онога што следи... потребно је да се ранији и каснији периоди синтетизују у једном истом даху“.

Кључне речи: најстарије цивилизације, предисторијски ратни сукоби, Сумери, Персијанци, Асирци, Атина, Спарта, древно Египат, Александар Македонски, стратегија и тактика ратовања.

Увод

У друштвеним наукама ништа није могуће започети без мудрог освртања на оно што је било, не да би постали заточеници прошлости, него да би нам претходна искуства била ослонац за поглед у поље новог и хоризонте сањаног. Наш писац Меша Селимовић тврди: „...да се људи по егзистенцијалним, суштинским особинама вековима не мењају. Остају исте њихова љубав, мржња, љубомора, завист, жеља за моћи и престижом... Мењају се само друштвени односи, али не тако битно и коначно...“¹

¹ Приказ ранијег интервјуа са Мешом Селимовићем, Вечерње новости, 1,2 и 3. мај, 2004. Београд.

Човек је заиста старо биће. Потврђено је да живи на Земљи два милиона година, док: „Хришћанска црква је према Библији почетак света стављала у 4004. годину п. н. е. (5500. или 5508. у источном хришћанству)...”². Од када постоји човек уз њега се везује и питање рата. У најстаријој, до сада познатој писаној теоријској студији о рату „О ратној вештини“, истакнути војни мислилац древне Кине Сун Цу Ву, почетком V века п. н. е. записао је: „Рат је велико државно дело од кога зависе судбина државе, њен живот и смрт“, чиме је указао на друштвену улогу рата и његову изузетну важност у животу људи. На питање – зашто трагамо за одговором на питање шта је рат, Расел мудро закључује да једина наука која је у стању да да прави одговор јесте филозофија.

Ервин Ласло, оснивач и генерални директор „Групе за проучавање еволуције“ и Јонг Јул Ју, директор „Института за проучавање међународног мира“ сматрају да: „Према традиционалној мудрости, основа и потка историје је наслеђивање људских и друштвених сукоба. Само повремено су мачеви склањани, а пушке ућуткиване. Када... велика већина човечанства посматра и разматра хиљаде година писане историје, запажа свеprisутност сукоба и рата... мир једва да значи нешто више од примирја: привременог одлагања насиља...“³ Према истраживањима швајцарског научника Жан-Жака Бебела, од 3200. године пре Христа до данас на Земљи је вођено више од 14.500 ратова, у којима је живот изгубило око три милијарде и шест стотина милиона људи. „Суштинска питања живота и смрти... већ више од 2.500 година привлаче мислиоце Запада... Упркос значају који су западњаци показивали према разуму, слободи и људском достојанству, они су показали застрашујућу склоност ка ирационалним понашању и опчињеност ирационалном идеологијама и насиљем... Интелектуална традиција Запада јесте спој две традиције... јудео-хришћанске и грчко-римске. И древни Јевреји и Грци наследили су и прихватили многа достигнућа Египћана и Месопотамаца, твораца првих цивилизација...“³ Наша прошлост сеже даље од древне Грчке и Рима.

Да би схватили законитост рата у древним цивилизацијама потребно је да се, пре свега, анализира правно-политички и религијско-идеолошки основ тих времена. У Египту и Месопотамији људи нису имали представу о индивидуалној људској вредности ни свест о политичкој слободи. Они нису били грађани него поданици под командом владара чија је апсолутна власт имала божанско порекло „Све карак-

² Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, Народна књига, Вук Караџић, Рад, Београд, стр. 11 (наслов оргинала: *The Ancient World*, General editor, Esmond Wright, 1979, The Hamlyn Publishing Group Limited)

³ Светска енциклопедија мира, Том I, Завод за уџбенике и наставна средства, Центар за демократију, Гутенбергова галаксија, Београд, 1998. стр. XI, Предговор (наслов оригинала, *World Encyclopedia of peace*, Volume I, Pergamon Press, Oxford- New York-Beijing-Frankfurt-Sao Paulo-Sydney-Tokyo-Toronto).

теристике блискоисточног друштва – правни систем, облик владавине, уметност и наука – обично су биле преплетене са владајућом религијом... свештеници-краљеви или богови-краљеви чијом су моћи управљале божанске силе, обезбеђивали су потребан ауторитет како би и велики број људи могао бити организован на заједничким подухватима... Митови су народима Блиског истока нудили оквир у коме су могли да своја искуства уреде у један смислен поредак...“.(Исто, стр. 12). Цивилизације древног Блиског истока почивале су на начину размишљања који је суштински различит од савремене научне мисли. „Научни ум разматра и сагледава физичку природу на оно беживотно, безлично, чиме управља општи закон. Митотворном уму Блиског истока сваки предмет у природи је... са властитом личношћу, жив, са индивидуалном вољом...“.(Исто, стр. 12).

Народи Блиског истока нису дошли до једног самосвојног рационалног метода истраживања физичке природе и људске културе зато што је рационална или логичка мисао остала потчињена митско-верском виђењу света. Цивилизација Блиског истока достигла је први ниво у развоју науке: посматрање природе, бележење података и унапређење технологије у рударству, металургији и архитектури, али она није досегла до нивоа филозофске мисли. То достигнуће је заслуга Грчке. Древна Месопотамија и Египат, колевке првих цивилизација, нису духовни преци Запада, то почасно место припада Јеврејима и Грцима. Јеврејски концепт Бога и њихова афирмација моралне аутономије и људског достојанства били су пресудни за обликовање интелектуалне традиције Запада. Вера у једног бога, монотеизам, зачала је средишње место у животу Јевреја и означила дубоки раскид с религиозном мисли Блиског истока. За разлику од Грка, Јевреји нису били ни филозофски ни научни мислиоци. Они су се бринули о Божјој вољи, а не људском интелекту, о осећањима срца, а не о моћи ума, о праведном понашању, не о апстрактним мислима. Грци су утемељили рационално размишљање, али хришћанство је поникло из јудаизма и задржало јеврејско схватање о трансценденталном Богу. „Етичко уважавање, а не мит или магија, заузимало је централно место у јеврејској верској мисли. Стављајући Бога у центар живота, Јевреји су могли постати слободни морални чиниоци; ниједна особа, ниједна институција коју су створили људи и никаква људска традиција није могла да полаже право на њихову душу. Јер, једино је Бог био врховна вредност у универзуму, једино је он био вредан обожавања. Исказивати крајњу лојалност неком краљу или генералу било је против изричите божје заповести да се не треба клањати лажним идолима... Зло и патња човека... су... проистицали из неуважавања божјих заповести“.(Исто, стр. 19). Познати Бога за Јевреје је значило бити исправан, пун љубави и милостив. „Пророци су одобравали рат, посебно ако се водио против Јеховиних непријатеља, али су неки пророци

осуђивали рат као прљав и једва су чекали да буде искорењен. У свету у коме је практично свако славио ратника, пророци универзализма замишљали су дан када ће мир завладати на земљи – када ће народ 'прековати мачеве своје на раонике, и копља своја на српове, неће дизати мач народ на народ, нити ће се више учити боју' (Исаија 2:4) Пророци су сматрали да величањем рата људи дехуманизују своје противнике, постају сурови и обешчашћују Бога. Где влада насиље, ту нема љубави према Богу, нема поштовања према појединцу".⁴

Грци су раскинули са митопоетским погледом на свет, природу и људско друштво. На нов начин сагледавали су ове феномене, што представља основу научне и филозофске традиције Запада. У 5. веку пре Христа почели су рационално да размишљају о физичком свету и о људском деловању. Британски историчар Џејмс Шил (James Shiel) тврди: „... све веће ослањање на независно мишљење, оданост логичкој прецизности, која је напредовала од мита ка логосу... Рационализам је прожимао читав друштвени и културни развој... политички живот је кренуо од тираније ка разумном експерименту демократије...“⁵ У одвраћању пажње од богова на људска бића, Грци су створили рационалан поглед који је изразита одлика западне цивилизације. Откривајући теоретски разум, дефинишући политичку слободу и афирмишући вредности и потенције људске личности они су раскинули са прошлешћу и утемељили рационалну и хуманистичку традицију Запада. Песник В. Оден (W. H. Auden) каже: „Да није постојала грчка цивилизација ми никада не бисмо постојали у потпуности свесни, што ће рећи да ми никада не бисмо постали... у потпуности људска бића“.⁶

Рат је од најранијег доба верни пратилац људске историје. Оцене о његовом значају у историји човека су различите: „Много је података о бескрајним сукобима између разних народа. Историја асирских и хетонских победа мало говори о људским страдањима које прате сталне и упорне напоре да се прошире и сачувају освојене територије. Ипак, не треба заборавити да су под притиском ратовања оживели и извесни квалитети у човеку; вероватно су Хети овладели употребом гвожђа зато да би успели у тешким временима сталних сукоба.“⁷ Рат је сложена историјска појава и у њему се крију разарања, али и надметања народа, људско зло, али и херојски подвизи војника, исконска потреба заједнице да се за рат увек буде спреман, и зато ратни сукоб, стварни и могући, нагони државе на сталну утрку у развоју оружја, стваралаштво у примени ратне вештине, усавршавању организације

⁴ Марвин Пери, *Интелектуална историја Европе*, Београд, CLIO, 2000, стр. 11. (опр. Marvin Perry: *An Intellectual History of Modern Europe*, Houghton Mifflin, 1993).

⁵ Марвин Пери, *Наведено дело*, стр. 22.

⁶ James Shiel, *prir. Greek Thought and the Rise of Christianity* (New York: Barnes and Noble, 1968) str. 5–6.

⁷ W. H. Auden, *prir. The Portable Greek Reader* (New York: Viking 1952), str. 38.

војске и критичком преиспитивању свега што је већ урађено за одбрану. Рат је поприште највећих достигнућа једног народа, јер се у њему губи или задобија оно најсветије за сваки народ и најдрагоценије за људе: слобода и самосвојна егзистенција. Онај ко у рату види само добро, или само зло, није схватио сложеност феномена вечне борбе. „Рат група народа вероватно је постојао од најранијих времена, али је развитак урбанизације, нагомилавањем богатства и моћи, много допринео да постане стална појава. Територије, блага, жене, робови – све се то могло... отети...“ (Исто, стр.10). Рат је постао уносна државна делатност.

Сумерска цивилизација и ратни сукоби

„...У Месопотамији градови као Урук (Орех у Старом завету) средиште су етногенезе Сумераца и јављају се још 3500. године п.н.е. као потпуно уређене целине са великим храмовима, јавним грађевинама и организованим политичким системом“ (Исто, стр. 10). Рана цивилизација у Египту и Месопотамији дуговала је свој развој Нилу, Тигру и Еуфрату. У тим државама постојао је краљ – божанство са тиранском влашћу, као и војна и свештеничка аристократија. Свештеници су могли да присвоје краљеву власт ако је он био слаб или уплетен у неки тежи рат. У једном периоду у Месопотамији је постојало мноштво независних градова који су међусобно ратовали, али је Вавилон на крају освојио врховну власт и основао царство. „Вавилон (север) је држао Хамураби који је у 30. години своје владавине постао господар целог Сумера. Хамураби је направио споменик који му је донео већу славу него његове освајачке победе... подробан законик, према коме је желео да се влада у његовој земљи. Неке од одредница тог закона биле су сурове... Хамурабијева освајања су била последњи велики догађај оног времена...“⁸ Сматрало се да је сумерском поглавару града – државе власт дарована од божанства, он је био главни члан верске заједнице и представљао народ у општењу са богом. „Победе једне од државе над другом сматрало се за земаљски одраз сличних збивања на небу у којима су учествовала одговарајућа божанства...“ (Исто, стр. 17). Тамо где је религија била повезана са државном влашћу Бог је морао да осигура победу у рату. Археолошка налазишта доказују, на врло уверљив начин, да је већ у 3. миленијуму п. н. е. створен дубљи јаз између богатих и сиромашних. Тада се јавља војска која то нејединство државе силом спречава ради заједничког живота заједнице. Владар и свештеници имали су потпун увид и контролу над производњом и привредом града: „... а постоје подаци да су свештеници учествовали у локалним ратовима.“ (Исто, стр. 17). „Сумери нису успели да се уједине у монолитну државну организацију. И

⁸ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 10.

поред тога што их је везивала заједничка култура и религија, били су разбијени на бројне градове – државе, које су међу собом непрекидно водили ратове, отимајући међу собом најбољу земљу и тражећи да наметну своју хегемонију својим противницима. У том периоду настаје моћна држава Акада, чији је краљ био Саргон. Ујединивши северна семитска племена у једну државу, повео је, затим, своју војску на завађене сумерске градове-државе, поразио их и створио прву велику деспотску монархију у Месопотамији. Али семите Акаде брзо је прогутала виша култура освојеног народа, тако да је Саргонова монархија убрзо постала сумерска држава⁹. Сукоби и завадице сумерских градова су нагло прекинуте када их је покорио Саргон, негде између 2400. и 2350. године п.н.е. Сукоби међу малим народима престајали су када би неки освајач снагом оружја међу њима завео мир по мери својих интереса. Саргон је убрзо завладао целим Сумером, он и његови наследници су „владали војном силом облашћу, а касније као асирски цареви су се отиснули чак до Средоземља“¹⁰.

Наравно да је писаних и других записа из прастарог доба мало, тако да је драгоцен сваки траг који може показати на који начин су људи у то доба ратовали, како су се односили према заробљеницима и које и какво оружје су користили. На једном цртежу, названом „Урски спег (око 2685–2645 п.н.е.) приказују се призори из рата. Цар при-ма заробљенике, копљанике под шлемовима и побеђене непријатеље, а при дну ратничка кола прелазе преко тела палих непријатеља“ (Исто, стр. 23). Такође, „... налази се поворка... завезаних ратних заробљеника и сумерских војника са шлемовома на главама, наоружаних кратким штитовима и кратким копљима. Највеће откриће представљају ратне двоколице са упрегнутима магарцима, пошто се до проналаска 'Заставе' сматрало да су бојна кола увели тек Асирци“¹¹. Још једна слика из овог мозаика, драгоцен је за проучавања рата: „Иза војсковођиних кола... марширају ратници наоружани оловним шлемовима, копљима, штитовима, праћкама и луковима. За њим иду тужни редови ратних заробљеника, гоњени шибањем бичевима и гурањем чувара. Међу њима се виде не само снажни војници, већ и жене и деца, чак и старци, погодни за рад на пространим пољима свештеника и великаша. Тријумфалну поворку завршава низ кола натоварених свакојаким ратним пленом. Становништво задивљено гледа у јунака... Груди му потпуно прекривају полувенци перли од злата и лазурита. Опрему му чине-златни бодеж који виси о златном појасу, богато обрађени бронзани штит и копље са златним оковима...“ (Исто, стр. 70). Споменици пронађени у краљевским гробовима непобитно сведоче да је већ 3000. године п. н. е. распад првобитне заједни-

⁹ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 23

¹⁰ Зенон Косидовски, *Кад је сунце било бог*, Агенција Тривић, Београд, 2002. стр. 45

¹¹ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 17

це код Сумера био завршен чин. У њиховом друштву видимо дубоке класне и имовинске разлике, неизмерно богатство владајућих слојева: краља уздигнутог на пиједестал божанства, сељаке и занатлије, наизглед слободне, али економски зависне од њега, и масу робова који раде на пољима свештеника и владара. „Упоредо са настајањем све већих и бројнијих приватних имања, расла је и потражња за робовима који би обрађивали земљу. Пошто нису могли да их нађу у земљи, земљопоседници су организовали ратне походе на суседе, где не само да су могли да прикупе, нове групе ратних заробљеника, већ и додатну обрадиву земљу и изворе воде за наводњавање поља“. ¹² Тако су већ од своје најраније историје Сумери непрекидно водили ратове. У градовима-државама владале су мале групе робовласника, које су тежиле да на рачун других градова увећају своја богатства. Овде се врло јасно види чврста веза између вођења рата и економских интереса владајућих слојева, веза која кроз историју људског рода никад није прекидана. Главна претња цивилизацији у равници Сумера долазила је од брдских племена са истока и номадских племена из западних пустиња, која су вођена презиром према градском становништву Вавилонa и завишћу према његовом угодном животу и богатству, упадали у пљачкашким групама. Када је рат постао моћно средство отимања богатства цивилизованих али мање војно способних, они који су желели да сачувају своје животе, породице и имања морали су да уведе строги војнички дух, да одвајају потребне снаге за заштиту државе или да ангажују плаћенике који су увек били опасност за господаре.

Територија и народ остају, а династије, владари, ратоводство и називи држава се мењају. „Асирска држава... настала на рушевинама Вавилонa 1250. године п.н.е. За време владавине Тиглатпилезара (745–727. п.н.е.) Асирија је постала војна велесица, која је врхунац моћи достигла у време владавине Асурбанипала. После смрти овог владара држава заснована на окрутном тлачењу подјармљених народа, почела је да се распада изнутра. Искористили су то Хелдајци. У савезу са иранским племенима освојили су Вавилон... Асирска држава је практично престала да постоји године 605. п. н.е после битке која се одиграла у близини града Каркемиша на Еуфрату“. (Исто, стр. 36). Древна хроника овако описије освајање Ниниве главног града Асирије: „...Улицама јуре ратне двоколице и...трговима...Бране се отварају, палата је до темеља срушена. Узимајте злато, узимајте сребро, јер ту су небројене драгоцености... Нинива, је срушена, уништена и опустошена. Тешко граду који тоне у крви, где се одигравају преваре и убиства и не престаје отимачина...Нинива је лежала у рушевинама“. (Исто, стр. 36). Рат је у то доба био име за бестијалности и пљачку пораженог непријатеља.

¹² З. Косидовски, *Наведено дело*, стр.46.

На територији данашње Турске (Анадолија) историја се прати од 2000. године п.н.е. На том простору живели су Хети. „Преко 60 година су археолози ископавали древни град Хатушу престоницу Хета и пронашли тамо огромно планинско утврђење са најмање седам капија, опасано масивним зидинама вишим од три и пол метра... Била је то... тврђава на стеновитом гребену с... стражарницама“.¹³ Код Хета је цар представљао главног војног заповедника, врховног судију и првосвештеника. „Из историје Хета се види да су они имали веома организовану војску и дисциплиноване војнике. Уз цара као главнокомандујућег, стајала је гарда дворјана и племства. Хети су употребљавали борна кола и били су, у ствари, један од првих народа који су на Блиски исток довели коње. Њихови градови били су утврђени огромним зидинама, а они су били у стању да освоје туђа утврђења опсадом...“ (Исто, стр. 28). Хети су извојевали низ победа. „Муршилиш за време своје кратке, али славне владавине извојевао је победе које Хети никад неће поновити. Пошто је потукао Хурите у Сирији... он је кренуо трупама на Еуфрат против Вавилона где је око 1515. године п.н.е. докрајчио Хамурабијеву династију која је била у опадању“.(Исто, стр. 26). Овај период у развоју људске историје карактеришу стални ратни сукоби између држава и династија.

За време владавине једног од вођа Хета Египат је под вођством XIX династије показивао интерес за Сирију, тако да је дошло до велике битке код Кадеша између Мутавалија и Рамзеса II, око 1300. године п.н.е. „Хвалисави начин на који египатски владар описује овој сукоб у ствари сакрива пораз који се умало није претворио у потпуну пропаст“.(Исто, стр. 27). Хети су чврсто држали Сирију и стриц Мутавалија Хатушилиш је закључио мир са Рамзесом II, чувеним уговором из 1284 године п.н.е., срочен на египатском и хетском језику. Овим су уговором признати хетски поседи у Сирији и Палестини. Хатушилиш је склопио и савез са Вавилоном. Ови његови мирољубиви потези били су смишљени да осигурају државу од Асираца, новог и опасног непријатеља са истока. Дипломатија и рат одувек су биле повезане и узајамно испреплетене активности свих владара света. Хети су са истока угрожавели две силе: у планинама Јерменије краљевина Урарту (Арарат у Старом завету), а у северној Месопотамији (Асирија) које су биле у сталном сукобу једна против друге али не директно већ преко Хетских држава. Занимљиво је да су Хети као континенталан народ за време владавине Тудхалије IV освојили Кипар, што је био њихов први озбиљан поморски подухват. Снага Хетске државе полако је слабила под ударима моћних суседа. Асирац Тукулти Нинурта (1244-

¹³ З.Косидовски, *Наведено дело*, стр. 85.

Нинурта (1244–1208. п.н.е.) прешао је Еуфрат и у великом походу заробио око 30.000 Хета. Градови Хетског царства свирепи су опљачкани и спаљени око 1200 године п.н.е., а политичка превласт Хета у Анадолији заувек је уништена. „Саргон II (721–705. п.н.е.) наследио је Хетске државе којима су владали потчињени краљеви и односио се према немирима на свиреп, асирски начин. После сваке побуне он би срушио град, истребио владарску лозу и прогонивши целокупно становништво настанио област асирским колонистима...”¹⁴

Асирија – значајна војна сила старог доба

Природна подела савременог Ирака на северну област са седиштем у Мосулу и на јужну равницу са престолом у Багдаду некада је постојала између Асирије и Вавилона. Асирци су били номади, а подаци о њиховом животу потичу из 2000. године п. н. е. када је град био под влашћу Акадског царства, а затим дуго под управом треће династије Урског Царства. Отприлике у време када је Хамураби дошао на престо Шамши Ададова територија се простирала над већим делом северне Месопотамије и била је образац за даља територијална ширења Асирије. Архив царске преписке показује да је сам Адад био у сталној вези са Хамурабијем, а међу многим писмима о „војним походима има и таквих у којима се помињу снаге веће од 30.000 људи“. (Исто, стр. 32). Један од вођа Асираца по имену Саламанасар желео је да изврши освајање нових територија, па је напао државу Сирију. „...не треба да заборавимо колико огромне напоре захтева и најмањи војни поход, било да се ради о људству, коњима или залихама материјала и хране“. (Исто, стр. 32). Када је Саламанасар кренуо у Сирију и Палестину наишао је на далеко јачи отпор него што је могао да очекује. Владар Дамаска успео је да склопи савез у који је ушао чак и Израел, иначе његов некадашњи непријатељ с југа, и далеке новохетске државе. Једино рат може, понекад, да учини неке наизглед немогуће савезе. Саламанасар је 853. године п.н.е. преузео главни поход на Дамаск и сусрео се са великом силом којој је Ахав из Израела дао свој допринос од 2000 борних кола и 10.000 пешака. Ова битка остала је без победника. Један од начина изградње војне силе Асирије био је у освојеним територијама: „да одржи добро опремљене одреде асирских војника у местима далеко од престонице, с тим да ипак може, када постане потребна, да повуче довољно велики број војника ради годишњих војних похода...“ (Исто, стр. 32). Саламанасар је значајан и по томе што је увео редовне годишње војне походе: „...па је зато цар, у једном делу града саградио огромни арсенал који је истовремено служио као спремиште војне опреме и као складиште за сировине и хра-

¹⁴ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 24.

ну, а и за вежбање и припрема група за поход ...грађевина је имала скоро 400 квадратних метара... Један од доказа да Асирија стекла нове територије бележе снаге у људству... Свака провинција требала је... да попуњава резерве производа свих врста дрветом, тканином, металима, храном и животињама а нарочито коњима за војску... Сам цар је истовремено био војни, верски и судски поглавар земље“ (Исто, стр. 38).

Када је један асирски вођа напао Израел и када се један од вазала побунио дошло је до оштре одмазде 586. године п.н.е., када је разорен Јерусалим са храмом, а све становништво одведено у прогон у Вавилон. Начин потчињавања непријатеља испробали су Асирци: „Ако се домаће становништво ишчупа из корена и пресели на неко друго место, оно углавном губи вољу да потврђује своју независност. С друге стране, становништво доведено да их замени добро је знало у том туђем и непријатељском крају, да је послушност према великом цару једини услов да се преживи“.¹⁵ Једним потезом власти решавају два кључна проблема. Дакле, није Макијавели први измислио, а француски и руски револуционари применили, праксу да се искорени владарска лоза, да би нови господари дуговечно владали. Историја људског рода није место превеликих новости, само се мењају имена државе и владарске лозе.

Други важан податак који налазимо у историји јесте да су државе ратовале ради прибављања материјала за војску и војне походе који им је недостајао. „Асирија је... на западу припојила две нове провинције... богате металима, а на истоку су успели... да прошире свој утицај међу племенима... чији су им одлични коњи одувек били потребни“ (Исто, стр. 39.) Саргон је био mudar и способан владар, јер је водио рачуна о границама државе са којих је претила највећа опасност ...о својој северној граници и добијао писма од својих службеника... један... је био и његов син. Уходе су извештавале о кретању трупа“ (Исто, стр. 39). Захваљујући својој обавештајној мрежи и будности успео је да спаси земљу од Кимераца. Асирија је одолела захваљујући Саргоновом брзом реаговању 705. године п.н.е. У тој борби погинуо је и сам Саргон, али је команду успешно преузео његов син који је основао ново средиште царства Ниниву чији су зидови били дугачки око 16 километара и опасивали: „град врло велики, три дана хода“. Саргон је примењивао један аристократски принцип – сина је послао на најопаснији положај, али га је на најбољи начин и припремио да преузме владарски престо. Многе су владарске лозе, ако су имале мудрости и унутрашње снаге и желеле да остану што дуже на власти, примењивале управо овај принцип војничког и аскетског одгоја нових владара.

¹⁵ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 31.

У време највеће асирске експанзије под њеном влашћу су била два средишта цивилизације – Вавилон и Египат. Сви народи развијеног света, чак и Грци, веровали су да је Асирија непобедива. „Непријатељи асирске државе Елам, Халдејци... номадска племена, Палестинци, чак и Египат, су пружили најжешћи отпор који је икада у војном сукобу пружен Асирији 648. године п.н.е. Асирбанипалове трупе су ушле у Вавилон који се после двогодишње опсаде због глади предао“.(Исто, стр. 42).

Историја нас учи да сва царства имају свој успон, славу и пад. Тај законитост није избегла ни Асирија. Постоје многа учења о рату, а једно од њих је геополитички. „За разлику од Асирије Вавилон никад није интервенисао војном силом, што је било тако природно за деловање Асирије... Вавилон граничећи се са старом државом Елам на истоку, морем на југу, и пустињом на западу и на северу са Асиријом је имао мало изгледа на велика освајања. Ипак, главни разлог разлике политике између Асирије и Вавилона је вероватно у самом положају и природи земље. У Вавилону је била неизмерно плодна производња и трговина која је много значила земљи... рат је неминовно доводио до тежих услова за трговину. Велики земљопоседници... и трговачке породице су у рату видели сметњу за свој стваралачки рад“.(Исто, стр. 45). Трговином се прибављало и оружје. „Оружје је, до отприлике 100. година пре Христа, било од бронзе, а народи који нису имали потребне метале на својој територији били су принуђени да их прибављају трговином или гусарењем. Гусарење је било само привремено средство, а тамо где су друштвена и политички услови били довољно стабилни, дошло се до закључка да је трговина од веће користи“.¹⁶ Рат је повезан и са трговином, и зато је толико важан за научно истраживање, историјско проучавање и живот сваке заједнице.

Египатски фараони као војсковође

Египат је велика мистерија и историјска тајна. Његова историја почиње око 3200. године п.н.е. Међутим, о древној цивилизацији Египта мало се зна, јер је од свега што је сачувано из тог времена остао само мали део. Египатски свештеник Манетон је у III веку п.н.е. на основу расположивих докумената и материјалних записа, целокупну историју своје земље поделио на владавину царева тридесет династија. „...Историја ове земље била је позната само из дела старих писаца као што су Херодот, Стабон, Диодор и Плутарх и смушених података који су оставили писци из доба ренесансе“.¹⁷ Историја древног Египта приказује се као историја владајућих породица. Њиховим достигнућима у архитектури и војним подвизима посвећује се највише

¹⁶ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 45.

¹⁷ Б. Расел, *Наведено дело*, стр. 27

пажње у данашњим књигама о египатској прошлости. Цар-бог био је најзначајнији елемент египатског друштва, он побеђује над непријатељима и прима изразе покорности од поданика. „...Иако су призори на спољним зидовима храмова који су представљали цара како готово сам тријумфује над непријатељем Египта често погрешно тумачени као знак разметљивости, они су имали за циљ да магијом чувају земљу од спољне опасности. Цар је у Египту имао статус божанства“.¹⁸ Зато се за фараоне каже: „Онај који убија туђе стрелце без удараца тојагом, онај који одапиње стрелу а не узима лук... његова реч натерује у бекство Азијце... он је заклон који штити уплашеног од непријатеља...“ (Химна цару Сенусерту III, Папируси из Кахна око 1850 године п.н.е.).

Ступањем Менеса на престо почео је период „Старог Царства“, време пирамида, огромних статуа и велелепних храмова. Фараони предузимају бројна освајања ради добијања метала, луксузних предмета и робова, који су све више били потребни за рад на имањима у дворовима краља, аристократије и свештеника. Пред крај овог периода избила је велика социјална револуција, а држава Горњег и Доњег Египта распала се на ситне, међусобно зарађене државице. Пет векова Старог Царства карактеришу жестоке борбе за власт: „Узрок сукоба који су почели на крају III миленијума п.н.е. лежи у томе што је Египат поседовао две истовремене лозе царева које су полагали право на божанску и царску власт над читавом земљом“ (Исто, стр. 56).

Око 2200. године п.н.е. један од тебанских кнежева поново је ујединио све области и тиме започео период „Средњег Царства“ са престоницом у Теби. Била је то класична епоха Египта у којој су фараони створили велику светску империју, полазећи у освајања на исток, запад и југ земље, градили нове канале за наводњавање и успостављали трговинске контакте са Критом и Пелопонезом. Око 1780. године п.н.е земљу поново захвата револуционарно врење. На устанак су се овога пута дигле не само сељачке масе већ и занатлије и војници у градовима и робови на великим земљишним поседима. Револуција је била крвава и победоносна, јер је, на извесно време, подјармљено становништво преузело кормило власти у своје руке. Сlike ове револуције сачувале су се у извештајима двојице Египћана: богаташа Ипувера и свештеника Неферехуа: „Краљевска престоница заузета је у току једног сата. Краља су заробили сиромаси. Дворани су избачени из краљевских палата. Чиновници су побијени... Убоги је постао власник богатства... деца кнежева разбијана су о зид, сви беже из града... Онај који није имао где главу да спусти... сада је власник брода, ко није имао парче хлеба, сада има амбаре...“ После ове револуције наишло је најнесрећније доба у историји Египта. Земљу исцрпљену нередима напала су семитска племена Хикса око 1800. године пре Христа

¹⁸ З. Косидовски, *Наведено дело*, стр.93.

и овладала њоме муњевитом брзином. Њихово присуство помогло је да се култура Египта прошири на Сирију и Палестину. Рат није само разарање и покоравање него и мешање култура. Освајачи су се појавили на ратним двоколицама у које су били упрегнути коњи, који у Египту никад пре тога нису виђени. Египатска пешадија се уплашила и панично давала у бекство. Освајачи су били варвари, који су спаљивали градове, рушили храмове, а народ сматрали стоком. После сто година понижени Египћани су се дигли на устанак и, под вођством тебанског кнеза Амоса I протерали освајаче из своје државе.

Трећи велики период процвата и моћи Египта историчари су назвали „Ново Царство“. Амос ступа на престо као први фараон из XVII династије и проглашава Тебу за своју престоницу. „Тебанци су били суочени са два непријатеља са Хиксима са севера... и једном афричком краљевином са средиштем у северном Судану. Победу над оба непријатеља постигле су горње-египатске војске делујући изван својих природних граница и изгледа да се на тај начин створила жеља за новим војним победама. Изгледа да су тада Египћани установили редовне једногодишње војне походе чији циљ није био само победе и пљачка већ и стални надзор над освојеним територијама...¹⁹ Делта Нила одувек је била циљ напада граничних племена. „С почетка владавине дванаесте династије саграђена је тврђава 'Зидови владара' да се ова надирања зауставе. Међутим успех владара Хикса изгледа је нагнало Тебанце, који су их коначно истерали, на далеко чешће акције против Палестине“. (Исто, стр. 66). Када је египатска држава постигала значајније победе, то је изазивало подозрење моћнијих држава, најпре Митани преко реке Еуфрат, а касније Хета у Малој Азији. „Они су не само подржавали побуне у палестинским градовима-државама већ су их помагали и војнички. Ради одмазде против царства Митани, војска владара XVIII династије долазила је чак до Еуфрата... Египћани су Палестину држали у покорном стању помоћу сталних војних похода и доминацијом и демонстрацијом силе“. (Исто, стр. 67).

Треба нагласити да је војна тактика египатске војске била коренито измењена по угледу на војске западне Азије. У рату и борби одмах се и очигледно виде све предности и недостаци противника, снага и тактика војника и моћ оружја сваке од зараћених страна, као и вештина командовања у рату, који је увек битка на живот и смрт. Зато су се управо у области ратне вештине кроз историју дешавале радикалне промене. Египћани су били велики традиционалисти у религији, али им то није сметало да коренито мењају војну тактику, јер пораз на бојном пољу значио је губитак читаве државе и владарске лозе. „Египатска војска пре осамнаесте династије је била врло једноставна. Она се састојала искључиво од пешадије која је понекад добијала појачања од плаћеничке војске Нубијаца са југа. Египатске снаге

¹⁹ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 54.

углавном су се бориле копљима, а од оружја имали су још лукове са стрелама, чији је врх био од камена или кости, и дрвене тојаге, а понекад и бакарне или бронзане ратне секире веома једноставног облика. Ово оружје вероватно је било довољно да се изађе на крај са немирним Нубијцима али војни подухвати... касније захтевали су много већи степен војне спремности против разних западно-азијских војски. Професионална војска је створена као одговор за тај изазов. Ова војска је била добро организована и снабдевена, а предводиле су их стручне војне старешине, чији је врховни командант био цар. Оружје се усавршавало тако да је постајало сложено и разноврсније, а египатски генерали су без предрасуда, преузимали од својих противника тактику. У Тебанској побуни против Хикса први пут је употребљена бојна двоколица. То су биле лаке и покретне борбене платформе које су припремале наступање пешадије, узнемиравајући и... нападајући непријатеља. Међутим рат није био једино политичко средство. Постојала је и дипломатија, околишна и подмукла...²⁰ Од најранијих дана у рату је било све дозвољено. Храмови и војска имали су своје писаре, који су из далеких војних утврђења слали детаљне извештаје, а једно од писама се „завршава живописном лекцијом о војној географији Палестине“. Занимљиво да у то доба писар није био само онај који извештава него неко ко је био: „...способан да израчуна следовање за војнике... и да организује војни поход“. (Исто, стр. 86).

Из досадашњег излагања види се да су државе предузимале војне походе ради обезбеђивања потребних сировина пре свега за војне потребе. Египат у томе није био изузетак. Економија и војска су од најранијих дана историје биле уско повезане и судбински повезани. „Још у време Старог царства било је војних похода Египта дубоко на југ... да би се обезбедио приступ експедицијама које су долазиле ради рудника и мајдана. Што се тиче рударских похода они су били делом зависни од фараона јер су то биле полувојне експедиције... У време дванаесте династије надзор на Доњом Нубијом је био много јачи и спроводио се уз присуство египатских војних јединица... подигнут је читав низ јаких војних утврђења од цигала (код Самне)...граница је била под брижним контролом и... надзором Египта“. (Исто, стр. 68). Фараони XVIII династије (1580.–1350. п.н.е.) били су велики завојевачи и водили су бројне освајачке ратове, покоривши целу Сирију, све до Еуфрата и северну Палестину. Тако је Тутмес III предузео седамнаест војних похода на Сирију и сакупио огроман плен, као што су стока, робови, злато и сребро. Ови фараони освојили су и Нубију... и присвојили... богате руднике злата. Хети, Вавилонци и Асирци морали су да им плаћају годишњи данак... Непрестани ратови, међутим, потпуно су уништили египатске сељаке; они су морали да плаћају све веће порезе за издржавање војске и да дају толико војника да на крају

²⁰ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 59.

није имао ко да обрађује земљу. Исцрпљене људске резерве приморале су Аменхотепу III да пређе на искључиво мирољубиву политику.²¹

Аменхотепу IV је променио име да би раскинуо са прошлошћу и прозвао се Ахнатон што значи „Атонов штит“. За време његове владавине почеле су побуне у покореним провинцијама, а његови војници у гарнизонима тражили су помоћ. Међутим, он је био неодлучан и није слао помоћ. Проповедао је учење да је Атон мирољубиви бог а сам је био, пацифиста, вероватно први у историји. Читава његова империјалистичка политика полазила је од поставке да покорене земље Египат треба да придобије искључиво мирним начинима, и то ширењем култа Атона, бога сунца, љубави и животне радости. „...Када је Ехнатон умирао на самртној постељи, Сирија је већ била изгубљена...“²² После асирске најезде, до 525. године п.н.е. дошло је до продора Персијанаца. Они су држали Египат под својом влашћу читавих 125 година. У периоду од 404. до 343. године п.н.е. независност Египта се одржавала само због слабости Персијског царства. Персијанци су 343. године п.н.е. успоставили своју власт над Египтом, али их је убрзо победио Александар Македонски.

Оружани сукоби у Грчкој – колевци западне цивилизације

Грчка епоха свакако је колевка и темељ западне цивилизације. „Грчка цивилизација или хеленизам је прошла кроз три јасно издвојена периода: хеленско доба је почело око 800 година п.н.е. првим градовима-државама, досегло свој врхунац у петом веку п.н.е. и трајало све до смрти Александра Македонског 323. п.н.е. У то време је древни свет ушао у хеленистичко доба, које је завршило 30. п.н.е. када је Египат, последња већа хеленистичка држава, пала у руке Римљана. Грчко-римско царство трајало је пет стотина година то је период Римског царства до пада западног дела империје крајем петог века после нове ере“.²³ Грчка цивилизација је својеврсно историјско чудо јер: „...Већина обележја које чине цивилизацију, већ је хиљадама година постојала у Египту и Месопотамији и одатле се ширила у суседне земље... Оно што се догађало (у Грчкој) било је тако чудесно да су се људи... ишчуђивали и са дозом мистике говорили о грчком генију...“²⁴ Цивилизација Грчке окренута је према мору и оно је прожимало све сегменте грчког живота, јер је море: „...било извор хране и поприште битака, али и надасве главни пут до удаљених градова и колонија и

²¹ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 67-68

²² З.Косидовски, *Наведено дело*, стр.134.

²³ З.Косидовски, *Исто*, стр.143.

²⁴ Марвин Пери, *Наведено дело*, стр.34.

трговачких станишта...“²⁵ Најстарији период: „...од XII до VIIII века п.н.е. у Грчкој се... са разлогом назива доба обавијеном тајном. То је морало бити време непрекидног ситног ратовања, сеоба и узајамног прилагођавања... У том периоду друштво је било организовано у племенско-родовским оквирима... неки научници векове од XII до VIII века п.н.е. зову хомерским или херојским... добом.“ (Исто, стр. 111).

Историчари који су проучавали древну Грчку нису имали много тога да кажу о периоду између 2000. и 800. године п.н.е. сем да је Хомер у Илијади певао о херојском рату који је против Троје водио савез грчких градова под командом Агамемнона, краља Микене, који је заступао свог брата Меналаја, чију је жену Јелену отео краљевић Парис. Тукидид каже да је Агамемнон предузео тројански поход „као најмоћнији човек свога доба“. „Почетком другог миленијума п.н.е. дошли су са севера најстарији преци Грка – Ахајци. Била су то варварска и ратничка племена наоружана бронзаним штитовима. Са лакоћом су покорила локално становништво и изградила снажна утврђења у Микени... и другим местима... Ахајске државице биле су монархије које су се ослањале на роштво...“²⁶ Познати историчар Грчке Тукидид наводи да су се ахајска племена бавила пиратством, док су касније организовала заједничку ратну флоту која је постала опасан конкурент Крита... Ахајци истискују Крићане са њихових поседа и узимају... острва Родос, Кос и Кипар и чак оснивају колонију у Малој Азији. Године 1400 п.н.е. извршили су најезду на Крит и нанели му пораз из кога се није више повратио. Треба претпоставити да се пре најезде негде на Егејском мору одиграла једна од преломних поморских битака у историји. После уништења моћне критске флоте... ахајски ратници упали су у одаје краља Миноса, убијајући... отмене и разнежене дворане“. (Исто, стр. 205). Крит је све своје одбрамбене карте полагао на ратну флоту. Није добро поуздати се само и искључиво у једну силу, врлину или моћ, јер шта ако то главно оружје затаји и закаже када је најпотребније. „Критски краљеви нису страховали од најезди и није постојала потреба да се град опасује одбрамбеним бедемима. Безбедност Крита није зависила само од положаја острва, удаљеног од копна, него је проишталала из чињенице што је Крит у то време поседовао најмоћнију, ако не и једину ратну флоту... двор краља Миноса живео у нечувеном раскошу...“ (Исто, стр. 193–194).

Богатство увек привлачи освајаче, јер ретке вредности сви желе да поседују. Утврђено је да је Микенска цивилизација трајала „негде између 1400 и 1000 године п.н.е... Историчар Тукидид тврдио је да је прву таласократију (превласт на мору) имао критски краљ Минос... Изгледа да је Крит био седиште цивилизације пре процвата Микене...“²⁷ Море је за њих било све: „Минојска моћ (на Криту) заснивала

²⁵ Берггранд Расел, *Наведено дело*, стр. 25.

²⁶ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр.100.

²⁷ З.Косидовски, *Наведено дело*, стр. 204.

се на господарену морем. За разлику од Микене Кносос није имао зидове да га бране од војне опсаде, јер се претпостављало да ће сваки непријатељ бити потучен на мору... Минојска надмоћ на мору почиње око 2000 п.н.е. Они су били трговци који су дошли у додир са египатским царством... Семитским царством и Месопатијом са престоницом Вавилоном... Море као заштита и предност минојских морепловаца над новајлијама који су волели више копно омогућили су Криту да готово 600 година остане по страни од свих немира...“ (Исто, стр. 106). Таласократија Егеје прешла је из Кнососа на Микенце, јер су око 1400. године п.н.е. Микенци преузели Крит од Минојаца као и превласт на мору.

„Населивши се на Криту, Ахајци су почели да трагају за новим освајањима. У XIII и XII веку п.н.е. склопили су савез с неким народима Анадолије и два пута покушали да овладају Египтом. Сваки пут су их... фараони одбили и поразили. Порази у Египту уопште нису умिरлили освајачке амбиције Ахајаца. Над Хелеспонтом се дизала Троја, древни многољудни антички град и неосвојива тврђава, од памтивека чувена по богатству и раскоши. Захваљујући повољном положају на граници Европе и Азије, Троја је у својим рукама држала целокупну трговину Анадолије, Азије и јужног приобаља Црног мора. Тројанским утврђењима треба да се припише што Крићани... никада нису имали довољно снаге да покоре Троју, јер за то није била довољна само флота, већ је требало имати и копнену војску вичну вештини опсаде и рушењу одбрамбених бедема, што Крићани нису имали.“²⁸ Хомерова Троја била је „многољудан и диван град са огромним одбрамбеним бедемима, кадар да десет година издржи опсаду војске од више хиљада храбрих грчких ратника.“²⁹ Ахајци као ратнички народ нису могли да не покушају да освоје Троју, јер све велико постоји управо да би било освојено: „...и после десетогодишњег труда разорили је око 1180. године п.н.е. Ипак нису много уживали у плодовима победе... са севера су дошла нова грчка варварска племена... Дорци... ратоброни и сурови народ и за кратко време су освојили и сравнили са земљом утврђења у Микени... овладали Пелопонезом, Критом и острвима Егејског мора и стигли чак до Мале Азије. Њиховим доласком наступио је пад микенско-минојске културе... завладала је ноћ варварства. Из мрака грчког средњовековља сачувала су се предања о Криту и тројанском рату... Хомер је све легенде прикупио у једну целину и створио два ремек-дела епске поезије 'Илијаду' и 'Одисеју'. (Исто, стр. 206). „Илијада и Одисеја не сликају само микенски живот, већ одражавају и развој грчког друштва на различитим степенима у раздобљу од XIII до VIII века п.н.е. Чак се и Агамемнонов поход на Троју не мора прихватити као историјска чињеница... сигурно је да се

²⁸ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 105.

²⁹ Зенон Косидовски, *Наведено дело*, стр. 206.

опсада није водила на херојском нивоу какав је описан у Илијади. Троја је била исувише мала да би примила све Тројанце и њихове савезнике, било је потребно само седам минута да се обиђу зидине Хомерове Троје³⁰. Као што каже историчар Мареј³¹ Грци су сматрали Ахајце за своје претке, а Илијаду за истиниту причу о својој раној историји.

О Хомеру се мало зна. Постоји врло раширено мишљење да се, у ствари, ради о низу песника. Заступници ове теорије кажу да је за довршење Илијаде и Одисеје било потребно око две стотине година,³² други сматрају да је Хомерово дело било готово завршено до краја VIII века пре Христа.³³ Хелени немају своју Свету књигу (Библију) али имају Хомерове епове. „У Хомеровим епопејама налазимо хеленска племена у већини случајева већ уједињена у мале народе... Живела су у градовима који су утврђени бедемима... Ти поједини народићи водили су непрестане ратове за посед најбољих крајева, а биће због плена; ропство ратних заробљеника било је већ призната установа“.³⁴ Дакле, „...у хеленском друштвеном уређењу херојске епохе још у пуној снази стари родовски поредак, али у исти мах, и почетак његовог растурања... ропство, које се испрва састоји само од ратних заробљеника али већ отвара перспективе за поробљавање сопствених саплеменика... стари рат племена против племена, које се већ измеће у систематско разбојништво на копну и мору ради грабљења стоке, робова и блага и прелази у... извор прихода...“.(Исто, стр. 45).

На растурање родовског уређења и конституисања новог поретка указује и преокрет у војној тактици. Као последица развоја металургије јавља се хоплитска фаланга, тј. затворени бојни ред тешким оружјем снабдених ратника (ту је и Сократ служио). „Хоплитска тактика смањује значај племића као главне војне силе и ствара солидарност ратника: у тој тактици борац неплемић не игра више незнатну улогу као пратилац борца племића... и он... може да покаже сву меру своје војничке способности... То је војничка демократизација, а као њена последица и политичка демократизација...“ (Исто, стр. 47). Хомерове епопеје исказују на херојство, какав је, на пример Ахилеј, оличење херојске младости, снаге и лепоте, готово божанске у човеку. Код хероја: „...њихова дела увек превазилазе меру разума. Хероји су људи изванредни... у стварном људском животу, обарају гомиле и народе... хероји из старе легенде имају оружја по правилу увек друкчија него сви остали људи... Ахилу је оружје сковао сам бог Хефест...“³⁵ Како се ратовало у Тројанском рату „У Илијади битке су се

³⁰ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр.201.

³¹ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, Народна књига, Вук Караџић, Рад, Београд, стр. 112..

³² Gilbert Marej, *Five Stages of Greek Religion*, стр. 67

³³ Beloch: *Griechische Geschichte*, Glava XII 9.

³⁴ Rostovtseff, *History of Ancient World, I*, стр. 399.

³⁵ Милош Ђурић, *Историја хеленске етике*, БИГЗ, Београд, 1976. стр.45.

водиле појединачним двобојима главних јунака зараћених страна. Остатак војске играо је врло малу улогу: војници су облетали, бацали каменице и узвицима храбрили своје јунаке. Кад јунак падне или буде рањен, они га нападају и разоружају као када шакали нападају на мртвог лава“.³⁶

Хајнрих Шлиман (1822–1890) један од најистакнутијих археолога XIX века, проналазач Троје, знао је да велики грчки историчари на челу са Херодотом и Тукидидом, нису сумњали у историчност Тројанског рата. Он је био сигуран да се налази на месту „светог Илиона“ натопљеног крвљу и знојем тројанских и грчких јунака где се: „... дизао грчки, а потом римски град 'Novum Pium' који је према традицији требао да се налази на рушевинама Троје. Херодот спомиње да се пресијски владар Ксеркс задржао у том граду, да би посетио рушевине Пијамовог града и да би Илионској Минерви принео на жртву хиљаду грла стоке. Из писања Ксенофонта, видимо се се из истих разлога 'Novum Pium' посетио лакедемонски вођ Миндар, док грчки историчар из II века п.н.е. Аријан пише да је Александар Македонски, по приношењу жртве, ископао из рушевина дрвени мач и наредио да га носи његова телесна стража, сматрајући да ће му он донети срећу у походу против Персијанаца. Цезар је окруживао град специјалном заштитом и финансијски га помагао, сматрајући себе непосредним потомком Тројанца“.³⁷ Сви се клањају сенима непролазне величине и ванвремене славе. Благо онима који су велики и славни и које не заборавања време. „Вођа тројанског похода 'краљ краљева' Агамемнон био је син Атреја, микенског краља.. У бици код Троје је учествовао и спартански краљ Менелаж.“ (Исто, стр. 174). Опште грчко јединство (панхеленизам) манифестовало се само када би наступило опасно ратно стање и, у мање значајним областима живота, у религији и у олимпијским играма.

Крајем VIII и VII века п.н.е. у Грчкој је владало време немира: тиранида у Коринту, Мегари и Сикиону, Ликургових реформи у Спарти, Драконових закона (594/3 п.н.е.), Солонових реформи у Атини. Традиционалне аристократске привилегије почеле су да се преиспитују, због две промене: повећања богатства услед колонизације и развоја хоплитске фаланге. Дуго је у историји Грчке: „пешадијска тактика остала на почетној фази зато што су једино аристократи били довољно имућни да прибаве ратну опрему, оклоп, копље и мач. Остали су морали да се на ратним поприштима задовоље бодежима и каменицама. Тек пред крај VIII века п.н.е. промењен је овај начин борбе и дошло је до стварања хоплитске војске коју су чинили припадници полиса као тешко наоружани пешаци сврстани у густу борбену линију (фалангу). До ове промене је дошло јер су се средњи сло-

³⁶ Јован Дучић, *Благо цара Радована*, Дерета, Београд, 1998.стр, 373.

³⁷ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 118.

јеви све више богатели, а неки земљопоседници постали су довољно имућни да набаве железно оружје за потребе пешадије. Тактика је преиначена како би најбоље могло да се искористи ова увећана људска снага, хоплит, опремљен штитом у левој руци у оклопу, са истуреним копљем у десној, стајао је тик уз свога саборца, тако да је својим штитом покривао десну страну тела свога левог суседа, хоплита. Циљ борбе је био да се разбије непријатељска фаланга снагом навале. Она линија хоплита, која би прва заталасала обично је губила битку јер десни бок хоплита у поремећеном строју није био више брањен суседним штитом, а то је била кобна невоља ...Дисциплина и увежбаност били су основни предуслови за успешну борбу хоплита, нарочито способност брзог престојавања у раздвајању у самосталну борбену јединицу. У већини грчких полиса обука хоплита је трајала кратко, од 18 до 20 године, а вредност њихове хоплитске фаланге веома је варирала од града до града. Спартанци нису били нехајни у војној обуци и њихова дисциплинована вежбања била су на гласу и Тукидид каже да су они ради боље кординације маневра, ланчано дојављивали заповест која се тако могла чути и у борбеној граји. Увођење хоплитске фаланге имала је важне последице на политичку структуру полиса... Хоплит је... захтевао већу улогу у управљању државом...³⁸ Односи друштва, државе и војске представљају врло сложену, динамичку и историјску категорију. Они нису једносмерни, него развојни, комплексни и обострани. У релацији међузависности друштво има приоритет у односу на војску, али се дешава да и војска одлучује утиче на развој или назад појединих друштва.

Персијско царство – моћна историјска и војна сила

Персијско царство је у великој мери утицало на судбину грчке цивилизације и појаву великог војсковође Александра Македонског. Оснивач персијске државе Кир склопио је савез са Вавилонцима (Халдејцима) 550. п.н.е. и отворено иступио против Астијага (вође Међана) који су били до тада господари Персијанаца. Кир је убрзо савладао Међане. Док је ратовао са њима, Крез – господар Лиђана, прешао је на територију Међана, што је Киру био изговор за напад на Креза. После неодлучне борбе са Киroom, 547. године п.н.е, Крез се повукао да презими у својој престоници Сард. Међутим, на његово велико изненађење Кир се није вратио у свој зимовник већ је кренуо на престоницу Лиђана. „У бици која се одиграла испред Сарда, лидијска коњица, Крезова главна снага, уплашила се од смрада персијских камила и Крезова престоница пала је Персијанцима у руке“. (Исто, стр. 128). Кир је после победе над Крезом, први пут дошао у додир са

³⁸ З. Косидовски, *Наведено дело*, стр.169

Грцима. У борби Персијанаца против грчких градова на обали Мале Азије Персијанци су научили о Грцима две ствари: „Прво, могли су бити сигурни да се у случају опасности Грци неће ујединити и, друго, да се њихова оданост могла лако купити“.(Исто, стр. 128). Ово сазнање Персијанци ће касније добро искористити. „Рана повест о Персијанцима и Грцима и о њиховим разним биткама и савезима и узајамном издајству – још је занимљивија зато што је у својим 'Историјама' казује Херодот. 'Историје' се, међутим, не односе само на грчко-персијске ратове... Херодот је... схватио важност идеолошког и војног сукоба између Персије и Грчке и... забележио је и покушао да објасни борбу ова два народа...“.(Исто, стр. 127).

На историјској позорници појављује се велика сила – Персија. Кир – владар новоствореног персијског царства није губио време да се додатно прошири. „Кирове амбиције су биле неограничене и употребивши тактику коју је преминуо против Међана и Лидијаца он је ударио у срце Вавилоније... Персијанцима је пружен сасвим мали отпор. Пошто је изгубио две кратке битке на Тигру, вавилонски цар Набонид је побегао и са тим је сваки озбиљан отпор престао. Године 539 п.н.е... Кирова армија разбила је вавилонске снаге... град је заузет без проливања крви...“.(Исто, стр. 47). После победа над Вавилоном Феничани су се покорили Персијанцима (градови Тир и Сидон) и уступили им своје бродове преко којих су владали читавом источном обалом Средоземља, и стигли до Јонских острва и на грчко копно. Велики освајач, Кир, убијен је 530. године п.н.е. у граничним чаркама са неким номадским племеном које је предводила жена. Наследио га је син Камбриз, који је персијским царством владао осам година. За то време успео је да покори Египат 525. године п.н.е. Херодот о њему пише: као о свирепом тиранину који је безобзирно поступао према египатским верским осећањима и убио светог бика Аписа, али овај чин не би био у складу са уобичајеним персијском верском толеранцијом; није искључено да је прича познија грчка пропаганда“.³⁹ Грци су Ксеркса такође описивали као „богохулног непријатеља неба кога су богови... казнили“. Био је то почетак ратне пропаганде и облик специјалног рата – противник се приказивао као демонско биће, како би се њиме лакше могло обрачунати без милости.

Нови војсковођа Персијанаца постаје Дарије, који је био „...Камбризов лични копљоноша у Египту. После Камбризове смрти Дарије је кренуо на Смердиса (лажног брата Камбриза), убио га и прогласио се за цара ...За време његове владавине дошло је до првог сукоба Персијанаца и Грка са балканског копна.“. (Исто, стр. 128). Дарије се показао као енергичан владар и вешт војсковођа, који је за кратко време изашао на крај са свим побуњеницима. Пожелео је да овекове-

³⁹ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 118

чи своје победе, јер је, као краљ Персије, повратио јединство државе и био једини легални наследник Камбриза. Наредио да се у стену уреже натпис о његовом подвигу, који је остао нетакнут 2500 година: „...деветнаест битака сам водио... и девет краљева сам заточио...“ Постављајући таблицу на бехистанску стену, био је уверен у вечну историјску вредност својих ратних достигнућа, „али су тријумфи отишли у други план у односу да је натпис написан на три језика и на тај начин истраживачима отворио врата старих цивилизација Сумера, Вавилона и Асирије...“⁴⁰

Персијско царство је било огромно по пространству и састављено од различитих народа. Протезало од Либије на истоку до источне границе Индије, од северних обала Црног мора до јужног врха Арабије. Персија је била подељена на 29 провинција, којима су управљали сатрапи који су били независни владари и имали власт над животима својих поданика. „Ипак, предузимане су извесне мере да сатрапи не постану исувише независни. Сатрапов секретар, главни финансијски службеник и заповедник главног гарнизона у сатрапији непосредно су били одговорни великом цару који их је поставио“.⁴¹ Сатрап је имао два главна задатка: „У време рата вршио је за цара мобилизацију војске са свога подручја и предводио ју је, а у време мира старао се да се цареви закони поштују и намет редовно плаћа“.(Исто, стр. 130). „Персијска војска... представљала је по своје етничком и социјалном саставу читаво Персијско Царство... Једине првокласне јединице персијске војске били су 'бесмртници' и коњица из редова иранске аристократије. Персијски војници који су већином стизали на позив... право са својих њива, били су слабо наоружани и рђаво обучавани. Њихова је улога била да својом бројношћу сломе непријатеља... Десет хиљада 'бесмртних' била је елитна тешко наоружана пешадија; у време мира служили су као гардисти на двору. Били су наоружани кошљима, луковима и штитовима... да су имали посебне повластице; било им је дозвољено да у поход воде и личну комору, милоснице и слуге. Регрутовани су искључиво из привилегованих народа Међана, Персијанаца и Еламита. Одувек је било жестоко надметање међу војницима других родова оружја ко ће бити учвршћен међу 'бесмртнике' (назване тако по томе што је сваки погинули одмах замењиван другим војником да би их било стално 10.000 хиљада). 'Бесмртни' су били одвојени од осталог дела... војске“.(Исто, стр. 130).

Долази до сукоба Персије и Грчке. Пример грчког отпора персијској окупацији представља побуна у Јонији 499. године п.н.е. Персијанци су је угушили на суров начин: „Персијанци су неумољиво опкољавали... град коловођу побуне... град је био заузет и сравњен са земљом. Мушко становништво је било поубијано, а жене и деца одве-

⁴⁰ Стари свет, *Илустрована историја света*, стр. 128.

⁴¹ З. Косидовски, *Наведено дело*, стр. 20

дена у... робље. Побуна Јонаца је завршена таласом свирепе персијске одмазде..."(Исто, стр. 133). Сукоб се настављао. Пред персијском агресијом Грци су први пут у својој историји успели да занемаре политичке разлике и да се уједињени одупру непријатељу. „Мардоније, зет Дарија, био је заповедник персијске војске на Истоку. У невремену код Атонског рта, изгубио је 300 бродова и 20.000 морнара... Када су Персијанци покушали да се искрцају на источној обали Атике код Маратона око 490. године п.н.е. уједињена атинска војска решила је да се бори. Спартанци нису стигли у борбу... Битка код Маратона је била необична али херојска. Милтијаде је одлучио да нападне Персијанце пре него што стигну Спартанци... са својим хоплитима који су теже наоружани и физички јачи, премда малобројнији од персијских бораца... Грци су персијанцима спалили 7 бродова. Губици Атињана су били необично мали 192 војника док су Персијанци изгубили 6.000 људи". (Исто, стр. 135). Победа на Маратону представљала је предах за Грчку. Знао је то Темистокле који уложио је сав свој напор и труд да подстакне непријатељство против Персије и да ојача војну моћ Атињана. Тада је у рудницима који су припадали Атини пронађена богата жица сребра. Темистокле је успео да се овај неочекивани добитак употреби за градњу 200 бродова. "...Ови бродови су одиграли одлучујући улогу у поразу Персијанаца код Саламине, а на њима се заснивала моћ атинске поморске државе."⁴² На овом примеру види се утицај промена у војсци и ратној тактици на прилике у друштву. Наиме, ће са развојем морнарице у Атини и масовним учешћем најсиромашнијих слојева тета који су били главни део посаде бродова у ратним походима доћи ће до демократизације самог друштва, јер онај ко је спреман да положи живот за свој град – државу способан је да учествује и у политици заједнице.

Даријева жеља да лично победи Грчку остала је неиспуњена. Нови цар царева Ксеркс био је млад, жељан да се опроба у рату, па је: „...после 5 година полагааних припрема 480. године п.н.е... скупио војску код Троје и издао заповест да се преко понтонског моста на Хелеспонту пређе у Европу. Није могуће да је персијска војска имала више од милион војника како извештава Херодот; пре ће бити да је... стварни број био негде око 180.000 (три корпуса персијских оружаних снага)...У бици код Саламине Персијанци су изгубили 200 бродова, а савезници само 40 бродова. Аристид је са својим хоплитима... збрисао персијске трупе..."(Исто, стр. 138). Сада се видела генијалност Темистоклеа да опреми Атину ратном флотом. Рат Персије и атинског савеза се наставио: „Персијанци су изгубили своје две најбоље војске за две године и много бродова и посада бродова. Савезничке флоте су се кретале према облама мале Азије да искористе своју предност 478. године п.н.е. Паусанија (вођа Спартанаца), победник код Платеје, по-

⁴² Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр.130.

слат је да предузме команду над снагама Савеза (грчких снага), у овој области. Паусанија је ослободио грчке градове на Кипру и заузео стратегијски град Визант. Паусанија је преговарао са Ксерксом и пристао на савез са њим ако му Ксеркс да кћер за жену и да га постави за тиранина у Грчкој. Паусанија је после тога опозван и враћен у Спарту где је осуђен на смрт...” (Исто, стр. 139). Грци су се, мимо обичаја, ујединили против Персијанаца и основали Делски савез 478. године п.н.е. Савез је основан под вођством Аристида као офанзивна и одбрамбена заједница једнаких, независних држава чланица. Циљ Савеза био је да настави рат против Персијанаца, како би се ослободили сви Грци. „Рат у који се укључила савезничка војска био је због географског положаја Јоније у суштини поморски рат. Атина је била велика поморска сила и није потребно да све чланице Савеза дају бродове и учествују у борби са војницима. Неке чланице су уместо тога улагале новац... Операцијом су командовали (заповедали) атински генерали (стратези). На тај начин Атина је од самог почетка имала извршну власт, и у савезу и у војном савезу и у новчаном погледу. Превласт Атињана је бивала све већа а они полиси који су хтели да напусте Савез сматрани су за побуњенике и кажњавани су под изговором да угрожавају колективну безбедност својих савезника“ (Исто, стр. 140).

У V веку п.н.е. Атина је била најпросвећенији и најцивилизованији град у Грчкој али је она ипак тада владала штитила своје интересе и имала освајачке претензије као и свака освајачка сила. Зато су и Грци: „Као и други народи... ратовали, масакрирали и поробљавали друге народе, умели да буду свирепи, арогантни ...и често су кршили војне идеале“.⁴³ Војни и политички савез увек подразумева обавезе и дужности и то највише за најнемоћније чланове савеза, а највиша права за водеће земље савеза. Историјски је то толико пута до сада крваво потврђено. У историји Атине Перикле је једна од најславнијих личности. Ипак, „Периклов надмоћни положај у Атини... заснивао се формално на томе што је сваке године био биран за једног од 10 стратега, војсковођа, свога града... Стратези су били једини магистрати у Атини чији избор није зависио од жреба већ од исхода гласања. Чак и најоданији демократа није сматрао мудрим да се тако озбиљном послу као што је рат препусти пуком случају и да се коцком за стратега одреди можда ... неспособан човек... Перикле је био опробани војсковођа... Он је увидео да атинска држава зависи од морнарице чија је главна снага демос...” (Исто, стр. 142).

Војска и војна професија значајно почива на изрази и усавршавању оружја и оруђа, које се праве и модернизују у мери економске снаге друштва. Веза економије и рата је од самих почетака историје ратовања била блиска и нераскидива. Занимљиво је да прва масовна

⁴³ *Стари свет, Илустрована историја света, први том, стр. 137.*

производња оружја почиње у Грчкој. „Колико је познато, најближи масовној производњи био је сиракушки метек Кефал, Платонов пријатељ, који је у својој радионици у Пиреју запошљавао 120 робова и производио штитове. Чувени говорник Демостен приповедао је да је на имању његовог оца тридесетеро ножара изграђивало оружје“.⁴⁴ (Исто, стр. 151). Следећи пример је однос законодавне власти и војске, такође врло занимљив и поучан. Наиме, атинска скупштина могла је да доноси мудре одлуке, али је некада под налетом емоција доносила и „незаконите, и политички штетне одлуке, као када је осудила на смрт шесторицу војсковођа, победника код Аргинуса (406 п.н.е.) зато што нису успели да покупе из мора преживеле после те битке“.⁴⁴ Како се види из цивилно-војних односа из најранијих времена, војска мора да се повинује одлукама државне власти, чак и када то очигледно иде на штету њених виталних интереса.

Пелопонески рат – превласт демократије или аристократије

Пелопонески рат био је грандиозна борба за власт између Атине и Спарте. „Можда и зато јер све је код Хелена прожето активношћу и динамиком и све се надмеће: и људи, и богови, и животиње, и елементарне силе у природи. Хераклит ће ову активност надметања пренети и на космички ритам...“⁴⁵ Тукидид у делу своје „Историје“ пише да је главни разлог рата био страх Спарте од све веће моћи Атине. Спарта је имала свој савез у којем су спартанске војне старешине биле додате савезничким војскама као „војни стручњаци“, а бунтовни савезници враћени су у савез силом оружја. „Спартански савез је био копнени насупрот Атинског поморског. Спартанцима није било у интересу (због сопствене малобројности) да разоружају своје савезнике. Штавише, пошто су хоплити сами плаћали за своје наоружање и све остале трошкове, није било потребно захтевати намете од савезника.“⁴⁶ Увек се за превласт у историји боре две најјаче силе или два супротстављена савеза, док слаби као ратни плен припадају победницима. Спарта је желела да спречи војно и територијално ширење Атине на штету њених интереса. „Прошло је 25 година крвавих ратова док је... експанзионизам Атине заустављен. Борба између Спарте и Атине... је борба између копнене и поморске силе. Перикле... је видео да би његова земља изгубила рат у борби прса у прса... Када су Спартанци кренули да уништавају усеве Атињана они су се повлачили у бедеме и нису пружали оружани отпор... Спартанци су имали малу војну корист од напада на Атику... Поморски пљачкашки походи које је Пе-

⁴⁴ Марвин Пери, *Наведено дело*, стр. 37.

⁴⁵ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр.154.

⁴⁶ Милош Ђурић, *Историја хеленске етике*, БИГЗ, Београд, 1976. стр. 55..

рикле предузимао ...циљ је био више моралне него војне природе. Избегавали су се отворени сукоби и зато... је рат трајао тако дуго, иако се на сме заборавити ни да је у старом свету 'погодно доба' за рат трајало од пролећа до ране јесени. У остало доба године... људи... су се бавили својим пословима". (Исто, стр. 159).

Ипак, без обзира на предахе, Пелопонески рат је исцрпео грчке градове и уништио велику поморску државу (Атину), али Грци, на несрећу, нису извукли из њега довољно политичких и историјских поука. Друштвено-историјска дешавања у знатној мери утичу на промене у војној организацији, као и на појаву нових облика војног организовања: „Непрестани ратови у V и IV веку п.н.е. широм грчког света изазвали су појаву великог броја изгнаника... многи од њих су ступили у службу персијских сатрапа, а грчки градови су убрзо и сами пошли за примером персијанаца... војска грађана је губила свој значај у корист најамника, а новац је постао важнији од патриотизма... Војна способност плаћеничке војска показала се 401 п.н.е. у чувеном маршу одреда Десет хиљада. Те године... Кир је... пошао на брата са војском у којој се налазило око 13.000 грчких плаћеника... али је био поражен у близини Вавилона... али су грчки плаћеници извукли из битке готово нетакнути... они су... одлучили да се пробију кроз непријатељско Персијско царство... начинили су прави подвиг походом кроз Месопотамију и Јерменију док нису стигли до пријатељских грчких градова... Један од старешина Атињанин Ксенофонт историчар и Сократов ученик описао је овај подвиг у своме чувеном делу 'Анабаза'. Грци су на овај начин открили војничке слабости Персијског царства. Зар цар толико милиона није могао да спречи да 10.000 војника побегне из срца његове земље..."⁴⁷

Александар Македонски – војни геније старог доба

Филип Македонски, иако свиреп владар био је вешт политичар и сјајан војсковођа. Решио је готово немогућ задатак – ујединио Македонце у једну државу, а после и Грке. Филип није напао Персију, јер је 336. године п.н.е. убијен, али је створио моћну војску. Пре њега: „македонска сељачка пешадија је била жилава али недисциплинована; она је помагала својој аристократији (коњици) на начин, сличан хомерској војсци. Војници нису били довољно имућни да прибаве тешко оружје какво су имали богати грчки војници, хоплити; па их је Филип наоружао новим... копљима дугим преко седам метара. Затим их је увежбао и створио од њих чврсте, дисциплиноване пешадијске јединице, фалангу која је постала окосница македонске војне силе. Њихова је улога била да дугим копљима задржавају непријатељску пешади-

⁴⁷ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр.158.

ју док аристократска коњица не успе навалом да пробије и растури непријатељску линију.“ (Исто, стр. 165). Грчки градови, са војницима који нису хтели, или нису умели да прилагоде свој устаљен начин борбе новој тактици непријатеља, постали су немоћни пред Филиповом коњицом.* У бици код Херонеје уједињена војска Атине и Тебе је потучена од Филипа Македонског. Левим крилом македонске коњице заповедао је 18-годишњи Александар и захваљујући овој коњици битка је добијена.

Александар Македонски имао је у 20 година када је дошао на власт. „За тринаест година владавине, он је стекао по пространству до тада невиђено царство... и славу једног од највећих војних генија у историји... Отац му је дао добру војску... обдарио га сјајним војним талентом и снажним карактером. Мајка га је подстицала да има везу преко њеног рода и да води порекло од Ахила и Персеја да је потомак двојице славних хероја грчке митологије што је Александра увек подстицало на акцију“.⁴⁸ Александар је прво кренуо на варваре на северу, како би осигурао границе пре него што крене на Персију. У том походу показао је изузетно јунаштво када је у низу муњевитих покрета до ногу потукао противника. Када се Теба побунила он је за 13 дана прешао 400 километара и на, опште запрепаштење, улогорио се испред града. Потукао је Тебанце у суровој бици. „Заузевши град и не марећи за узраст и за пол, поубијали шест хиљада становника... град је кажњен тако што је сравњен са земљом, а сви преживели становници продани су као робље“.⁴⁹ Александар је спремио војску за поход на Персију: „Године 334 п.н.е. Александрова војска у којој су били македонски и грчки одреди... бројала је око 43.000 војника пешака и око 6.000 коњаника. Језгро ове војске биле су две дивизије македонске пешадије и два дивизиона коњице укупно 15.000 Македонаца. Најубојитију коњицу чинили су краљеви 'другови' хетери чије се језгро регрутовало међу македонском земљорадничком аристократијом. Била је то тешко наоружана коњица са кацигама, оклопима за груди и ноге, наоружана кратким убојитим цилитом и мачем. Нема сумње да су 'другови'... својим јуришима пробијали непријатељске линије... у јуришу их је предводио сам Александар. Остали део македонске коњице били су тзв. 'копљаници'. Они нису имали телесни оклоп, а главна улога им је била да дејствују као извиђачи и да изазивају чарке. Македонска пешадија се делила у два вида – хипасписте и фалангисте. Иако се нису много разликовали у наоружању од фалангиста (чија је опрема била нешто тежа) хипасписти су имали другачију улогу и положај. После пробоја главне непријатељске линије коју су вршили

* Грци нису исказали способност брзог прилагођавања новоствореним условима која је за војску пресудно значајна.

⁴⁸ *Стари свет, Илустрована историја света, први том, стр.162.*

⁴⁹ *Стари свет, Илустрована историја света, први том, стр.166.*

'другови' они су наилазили да прошире и потпуно искористе тај почетни пробој и зато су у суштини били офанзивне јединице... Фалангисти су имали задатак да задржавају непријатеља и зато су у основи дефанзивне јединице... Поред ових сјајних војника Александар је имао и 15.000 војника плаћеника и око 9.000 лако наоружаних копљаника и пешака од истих оних балканских племена против којих је недавно пре тога ишао у поход... Остали део војске су сачињавале савезничке војске грчких градова... Поред новина које је увео Филип македонска војска се разликовала и по опсадној техници. У V веку п. н. е. грчки војсковођа је могао да заузме град само дугом опсадом... Филип II је, развио једну врсту катапулта који је из велике даљине избацивао тешке стреле. Уз помоћ ове справе могла се елиминисати одбрана бедема ...Тиме је противнику онемогућен дефанзивни рат, што је посредно употпунило ефикасност македонске фаланге и коњице на отвореном пољу..." (Исто, стр. 167-8).

Персија је била велика империја, до тада највећа. Дарије је у Пресполу изградио импозантну палату, где је живео усред раскоши. Имао је на располагању 15 хиљада дворских слугу, хиљаду коњаника личне пратње и 10 хиљада пешака. Персијска империја трајала је само двеста година. Почивала је на изабљивању освојених народа и војној сили деспота, имала огромне трошкове издржавања двора и војске, тако да је Александар Македонски, пошто је уништио војску Дарија, веома лако потчинио народе и племена који су били поданици поражене Персије. „Персијско царство је било веће од иједног до тада и ујединило је многе земље које нису знале једна за другу... Када је Александар Велики... напао западне поседе Персије он није могао знати докле ће га одвести његов подухват ..." (Исто, стр. 47).

Александар Македонски је 334. године п.н.е. превео своју војску преко Хелеспонта и кренуо у напад на Персију. Пошто је принео жртву на Ахиловом гробу код Троје, упутио се на североисток до реке Граника. Ту је затекао 40.000 Персијанаца. Персијски цар Дарије III био би успешан владар да није имао за непријатеља Александра. „Дарије 333. п.н.е. није скупио целокупну војску Персијског царства већ је одабрао сразмерно малу војску састављену углавном од иранске коњице и грчких најамника. Он је намерно избегао да узме огромну војску... непрегледну и нехегомену армију која би била бескорисни терет. Циљ је био да се што пре сусретне са Александром да му морнарица не би била одстрањена из борбе..." (Исто, стр. 170). Александар се изложио ризику изненадног напада, повео хетере преко реке у жестоки окршај, у којем су се македонска и персијска коњица бориле збијено као пешадија. У овој бици Александар умало није био убијен. Ипак, теже наоружана коњица Македонаца дошла је до изражаја, а персијску пешадију су уништили коњица и фалангисти који су прешли на другу обалу. Александар је био велики стратег на копну али

не и на мору: „...Македонци, слично Спартанцима нису имали никаквог смисла за поморски рат... Он је зато преузео неочекиван потез: једноставно је распустио своју морнарицу и послао је у домовину...”⁵⁰ Међутим, да би неутралисао персијску морнарицу Александар је имао намеру да јој заузме све копнене базе. Заузимање поморског града Тира спада у највеће домете његове генијалности ратовања. „Грађани Тира су били убеђени да Александар... неће бити у стању да заузме Тир. Главни део Тира се налазио на острву удаљеном око 800 метара од обале, окружен бедемима негде и до 5 метара високим. Тир је имао моћну морнарицу... а Александру су недостајали бродови. Осим... војних разлога становници Тира су имали и јак политички разлог да задржавају Александра под својим бедемима да би Дарије имао више времена да сакупи и опреми своју војску... Опсада је трајала седам месеци...” (Исто, стр. 170).

Опсада Тира доказала је Александрову изванредну упорност и способност да одржи борбени дух војске. Када су Феничани прешли на његову страну, он је постао власник знатног дела персијске морнарице, и бродова, али је ипак остао проблем како да се освоје високе куле и бедеми опсађеног града Тира. „Александар је пронашао сасвим оригинално решење... Поставио је опсадне куле на два брода који су спојени заједно пловили око Тира и тукли бедеме. Ове су пловеће куле оштетиле градско утврђење“. (Исто, стр. 171). После напада морнарице, усредсређеног на главну луку, и хипасиста на ослабљена места бедема – Тир је заузет. Град је тешко платио своју оданост Дарију, био је опљачкан, а преживели становници продати у робље. Александар је кренуо у Египат и на том путу једини отпор на који је наишао идући према Египту пружио му је персијски гарнизон у пустињском граду Гази али после жестоке борбе био је савладан. „Да учини утисак на свет као Ахилев потомак Александар је вукао за својим борним колима персијског војсковођу Батиса око бедема Газе подражавајући на тај начин поступак Ахила према Хектору описан у Илијади. (О томе... додуше прича један позни и не баш поуздан историчар)...” (Исто, стр. 171).

У пролеће 331. године п.н.е. Александар је кренуо на центар Персијског царства. Дарије, који ја сакупио нову, огромну војску чикао је Александра северно од Вавилона на левој обали Тигра. „Две војске су се сукобиле код Гаугамеле малог села које лежи на отвореној равници. У току последње ноћи војске су се улогориле једна наспрам друге... Македонци су спавали, али је Дарије своју војску читаву ноћ држао у приправности бојећи се изненадног напада... Ова Даријева оправдана опрезност имала је за последицу да су ујутру пред битку Персијанци били уморни и неспокојни, а Македонци, после здравог ноћног сна, одморни и самопоуздани“.(Исто, стр. 172). Алек-

⁵⁰ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр.166.

сандрова војна генијалност огледа се и у томе што је: „увек успео да прилагоди рељефу свој начин ратовања“. Формирао одред од 30.000 младих Иранаца, обучених у македонској војној школи, а приредио је и масовна венчања својих војника са Персијанкама. Био је човек историјске мисије и гигантске снаге који никада не мирује. Међутим, 323. године п.н.е. „Александар је био највећи војник Старога века. Војни историчари су се... искрено дивили његовој вештини стратегије и тактике ратовања. Ове способности Александар је допуњавао изузетним даром да надахне људе за велика прегнућа... Његова лична храброст, понекад на граници нехаја, била је основ за његов успех као војсковође... умео је да буде свиреп и да се понаша вероломно“.⁵¹

Александрова дела имала су одраза на читав тадашњи свет. Победе које су извојевали Македонци над Грцима и Персијанцима изазвале су такав друштвени преокрет да грчки градови нису били више у стању да се врате својим ранијим вредностима. Време мешања Грка са блискоисточним народима и културама називамо хеленизмом. Као грађанин, уметник и мислилац, хеленистички човек је сложенији и индивидуалнији него његов претходник из класичне епохе. После Александра наступа Римска империја.

⁵¹Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр.174.